

**Katarzyna Brodzińska**

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

## **DYNAMIKA I KIERUNKI ZMIAN AKTYWNOŚCI GOSPODARCZEJ MIESZKAŃCÓW OBSZARÓW WIEJSKICH\***

### **1. Wstęp**

Jednym z ważnych elementów realizowanej wspólnej polityki rolnej jest wspieranie działań związanych z różnicowaniem aktywności gospodarczej mieszkańców wsi<sup>1</sup>. Również Średniookresowa Strategia Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 zakłada realizację działań, które mogą wpływać na dalsze różnicowanie się gospodarki wiejskiej. Zdaniem Wilkina [2003], na tle polityki rolnej, której zasady są w miarę czytelne i wspólne dla wszystkich członków UE, rozwój polityki wiejskiej jest bardziej skomplikowany i złożony, głównie ze względu na znaczne zróżnicowanie przestrzenne. W tej sytuacji, podkreśla autor, „wiedza o przebiegu procesu wielofunkcyjnego rozwoju na wsi jest ciągle niedostateczna”. Celem artykułu jest zatem określenie dynamiki i kierunków zmian aktywności gospodarczej osób fizycznych na obszarach wiejskich. Dynamika podejmowanej aktywności gospodarczej w obrębie poszczególnych sektorów ekonomicznych może świadczyć o uwarunkowaniach lokalnych, a wiedza na ten temat może się okazać

---

\* Wykonano w ramach tematu badawczego 3P06R10724 „Uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczej i innowacyjnej aktywności kobiet wiejskich w sektorze agrobiznesu ze szczególnym uwzględnieniem rolnictwa”.

<sup>1</sup> Projekt rozporządzenia Rady WE z dnia 14 lipca 2004 r. zakłada wsparcie rozwoju obszarów wiejskich w latach 2007-2013 przez Europejski Fundusz Rolny. Osie priorytetowe EFR ROW to poprawa: konkurencyjności rolnictwa i leśnictwa, stanu środowiska i terenów wiejskich przez wsparcie gospodarki gruntami, poziomu życia na obszarach wiejskich oraz promowanie zróżnicowania działalności gospodarczej poprzez działania ukierunkowane na sektor rolny, a także na inne podmioty działające na obszarach wiejskich.

pomocna w celu efektywniejszej redystrybucji środków przeznaczanych na aktywizację gospodarczą obszarów wiejskich.

## 2. Metodyka badań

Dane statystyczne dotyczące liczby przedsiębiorców – osób fizycznych<sup>2</sup> zarejestrowanych w systemie REGON na obszarach wiejskich poddano analizie porównawczej pionowej (w latach 2000 i 2004) oraz poziomej w układzie województw. Uzyskane wyniki posłużyły do ustalenia kierunków zmian aktywności gospodarczej osób fizycznych na obszarach wiejskich w poszczególnych sektorach ekonomicznych (rolniczym, przemysłowym i usług rynkowych).

## 3. Wyniki badań

Często podkreśla się, że rozwój polskiej wsi w dużym stopniu zależy od umiejętności wykorzystania „małych szans”, czyli wzrostu liczby przedsiębiorców – osób fizycznych, których firmy są najczęściej jednoosobowe lub rodzinne. Z badań IRWiR wynika, że na terenach wiejskich co trzeci mieszkaniec wsi i co piąty rolnik deklaruje zainteresowanie założeniem własnej firmy [Kłodziński 2004]. Zdaniem autora, należy im „stworzyć takie warunki, aby ich naturalna skłonność do pracy na własną rękę została w pełni wykorzystana”. Z drugiej jednak strony ważne jest przyjęcie takich kryteriów wspierania przedsiębiorczości, by powstawały trwałe miejsca pracy. Zatem stawiane często pytanie, w jakim zakresie wspierać powstawanie nowych przedsięwzięć gospodarczych, a w jakim stymulować rozwój już istniejących firm, jest wciąż otwarte.

Procentowy udział przedsiębiorstw małych, zatrudniających do 9 osób w ogólnej liczbie podmiotów prowadzonych na obszarach wiejskich przez osoby fizyczne w 2004 r. wynosił 98,6%. Przedsiębiorstw zatrudniających 10-49 osób było 1,3%, a zatrudniających powyżej 50 osób niespełna 0,1%. Generalnie w latach 2000-2004 na obszarach wiejskich wzrastała liczba przedsiębiorców, przy czym dynamika zmian była największa wśród przedsiębiorstw zatrudniających więcej niż 10 pracowników. Wynosiła ona odpowiednio 45,5% dla grupy podmiotów zatrudniających od 10 do 49 pracowników i 46,2% dla firm osób fizycznych o zatrudnieniu powyżej 50 osób (tab. 1).

Dynamika zmian liczby przedsiębiorców osób fizycznych zatrudniających do 9 osób na obszarach wiejskich wyraźnie wskazywała na wolniejsze tempo przyrostu w omawianym okresie (12,5%), przy czym najniższe tempo przyrostu liczby mikroprzedsiębiorstw odnotowano w województwach warmińsko-mazurskim –

<sup>2</sup> W pracy skoncentrowano się wyłącznie na analizie przedsiębiorców – osób fizycznych, ponieważ stanowili oni w 2004 r. 87,3% ogółu zarejestrowanych podmiotów w sektorze prywatnym na obszarach wiejskich.

wzrost w latach 2000-2004 o 4,5% i podlaskim – o 5,4% (tab. 1). Jednocześnie ich liczba w obydwu omawianych województwach nie przekraczała 20 tys., co przy uwzględnieniu gęstości zaludnienia daje wskaźnik liczby mikroprzedsiębiorstw na 1000 ludności najniższy w rankingu województw. Znaczny wzrost liczby podmiotów gospodarczych w grupie mikroprzedsiębiorstw był widoczny w województwach: lubuskim, wielkopolskim, łódzkim, opolskim i małopolskim (pow. 16,7%). Rosnąca atrakcyjność tych terenów może wynikać z poprawiającej się infrastruktury transportu (autostrady), a także z ożywienia po 1 maja 2004 kontaktów handlowych z Niemcami. Z kolei w województwach mazowieckim i kujawsko-pomorskim, w analizowanych latach tempo wzrostu liczby mikroprzedsiębiorstw wydaje się słabnąć.

Tabela 1. Przedsiębiorstwa osób fizycznych na obszarach wiejskich według liczby pracujących – stan w roku 2004 oraz dynamika zmian w latach 2000/2004 (rok 2000 = 100%)

| Województwo         | Przedsiębiorstwa według liczby osób zatrudnionych |              |             |                                 |              |              |
|---------------------|---------------------------------------------------|--------------|-------------|---------------------------------|--------------|--------------|
|                     | stan w roku 2004                                  |              |             | dynamika zmian w latach 2000/04 |              |              |
|                     | do 9                                              | 10-49        | 50 i więcej | do 9                            | 10-49        | 50 i więcej  |
| <b>Polska</b>       | <b>670 223</b>                                    | <b>8 978</b> | <b>658</b>  | <b>112,5</b>                    | <b>145,5</b> | <b>146,2</b> |
| Lubuskie            | 18 382                                            | 243          | 14          | 116,2                           | 159,9        | 87,5         |
| Wielkopolskie       | 73 838                                            | 1 238        | 124         | 116,7                           | 133,3        | 149,4        |
| Zachodniopomorskie  | 30 126                                            | 279          | 20          | 111,0                           | 91,8         | 153,8        |
| Kujawsko-pomorskie  | 35 934                                            | 459          | 40          | 108,6                           | 131,5        | 111,1        |
| Pomorskie           | 34 950                                            | 560          | 37          | 114,0                           | 139,0        | 100,0        |
| Warmińsko-mazurskie | 19 713                                            | 323          | 25          | 104,5                           | 130,8        | 192,3        |
| Lubelskie           | 38 146                                            | 344          | 21          | 115,4                           | 157,8        | 262,5        |
| Podkarpackie        | 46 243                                            | 513          | 33          | 112,1                           | 168,2        | 157,1        |
| Podlaskie           | 17 556                                            | 159          | 9           | 105,4                           | 155,9        | 128,6        |
| Świętokrzyskie      | 28 386                                            | 318          | 24          | 114,1                           | 175,7        | 240,0        |
| Dolnośląskie        | 42 567                                            | 485          | 33          | 112,7                           | 127,6        | 113,8        |
| Opolskie            | 20 325                                            | 328          | 13          | 116,7                           | 162,4        | 81,3         |
| Łódzkie             | 43 108                                            | 772          | 57          | 116,8                           | 163,6        | 203,6        |
| Mazowieckie         | 86 797                                            | 952          | 54          | 107,1                           | 122,7        | 108          |
| Małopolskie         | 76 890                                            | 1 004        | 75          | 116,3                           | 190,5        | 187,5        |
| Śląskie             | 57 262                                            | 1 001        | 79          | 110,8                           | 160,7        | 183,7        |

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Często podkreślany przez ekspertów (za [Duczkowska-Małysz 1998]) podział kraju na lepiej rozwiniętą gospodarczo część zachodnią i słabiej rozwiniętą część wschodnią w aspekcie przyrostu liczby podmiotów gospodarczych, zatrudniających powyżej 10 osób, wydaje się jeszcze podzielony poprzecznie na Polskę północną, centralną i południową. Przy tym sytuacja poprawia się ze wschodu na zachód i z północy na południe. Na uwagę zasługuje fakt, że w trzech wojewódz-

twach (wielkopolskim 18,8%, śląskim 12,0% i małopolskim 11,4%) znajduje się ponad 40% ogólnej liczby przedsiębiorstw osób fizycznych zatrudniających powyżej 50 pracowników na obszarach wiejskich w Polsce. Również w tych trzech województwach zlokalizowanych jest więcej niż 36% przedsiębiorstw zatrudniających 10-49 osób. Wskaźnik liczby przedsiębiorców na 1000 ludności jest jednocześnie najwyższy właśnie w województwach śląskim (1,0) i wielkopolskim (0,9). Należy podkreślić, że w woj. podlaskim w 2004 r. zlokalizowanych było zaledwie 1,8% przedsiębiorstw zatrudniających powyżej 10 osób (przy dynamice wzrostu blisko 56% i wskaźniku liczby przedsiębiorstw na 1000 ludności najniższym w kraju, tzn. 0,3).

W 2004 r. na obszarach wiejskich w sektorze rolniczym zarejestrowanych było 49,1 tys. przedsiębiorstw osób fizycznych, o 16,8% mniej niż w 2000 r. W analizowanym okresie wzrosła natomiast liczba przedsiębiorców w sektorze przemysłowym (o 2,9%) i usług rynkowych (o 21,7%). Zaobserwowany kierunek zmian aktywności gospodarczej mieszkańców wsi jest, zdaniem Salomona [1997], konsekwencją rosnącej konkurencji na rynku żywności, która wymusza przesunięcie aktywności gospodarczej z sektora rolnego do innych sektorów gospodarki, a zwłaszcza do sektora usług<sup>3</sup>.

Kłodziński [2005] jest zdania, że należy dążyć do sektorowego zróżnicowania przedsiębiorczości na obszarach wiejskich, gdyż koncentracja działalności w jednym sektorze jest raczej słabością niż mocną stroną rozwoju. Jak wynika z badań, dynamika zmian liczby przedsiębiorstw osób fizycznych w poszczególnych województwach, w obrębie sektorów ekonomicznych, była zróżnicowana (tab. 2).

Największa redukcja przedsiębiorstw w sektorze rolnym w latach 2000-2004 (o więcej niż 50%) miała miejsce w województwach świętokrzyskim i kujawsko-pomorskim. W pasie województw północnych wynosiła ona od 16% do 25%. W sektorze przemysłowym spadek liczby przedsiębiorstw miał miejsce głównie w województwach mazowieckim, podlaskim i warmińsko-mazurskim. Natomiast w sektorze usług odnotowano wzrost liczby podmiotów, przy czym największa dynamika wzrostu w latach 2000-2004 miała miejsce w województwach łódzkim, świętokrzyskim i małopolskim (powyżej 26%).

Koncepcja sektorowego różnicowania przedsiębiorczości na obszarach wiejskich wydaje się być w tym kontekście zasadna, chociaż trudno jednoznacznie stwierdzić, na ile w woj. świętokrzyskim wzrost liczby przedsiębiorstw w sektorze usług rynkowych wynikał ze spadku ich liczby w sektorze rolniczym (spadek ponad 60%), a na ile ze wzrostu tej liczby w przemyśle (wzrost o 12,4%). Z kolei w

<sup>3</sup> Jedną ze specyficznych cech sektora usług rynkowych jest jednoczesność produkcji i konsumpcji, co w rzeczywistości oznacza, że usługi świadczone przez przedsiębiorców na obszarach wiejskich tam też powinny znaleźć konsumentów. Przy niskiej sile nabywczej ludności wiejskiej nie zawsze jest to możliwe, w związku z tym wiele zależy od rodzaju usług czy renty położenia podmiotów świadczących usługi.

Tabela 2. Przedsiębiorstwa osób fizycznych na obszarach wiejskich według sektorów ekonomicznych – stan w 2004 r. oraz dynamika zmian w latach 2000-2004 (rok 2000 = 100%)

| Województwo         | Przedsiębiorcy według sektorów<br>na 1000 ludności w 2004 r. |             |                   | Kierunki zmiany<br>liczby przedsiębiorców<br>w latach 2000/2004 według sektorów |              |                   |
|---------------------|--------------------------------------------------------------|-------------|-------------------|---------------------------------------------------------------------------------|--------------|-------------------|
|                     | rolniczy                                                     | przemysłowy | usługi<br>rynkowe | rolniczy                                                                        | przemysłowy  | usługi<br>rynkowe |
| <b>Polska</b>       | <b>3,3</b>                                                   | <b>12,5</b> | <b>28,9</b>       | <b>83,2</b>                                                                     | <b>102,9</b> | <b>121,7</b>      |
| Lubuskie            | 5,3                                                          | 9,4         | 35,1              | 105,2                                                                           | 104,7        | 121,3             |
| Wielkopolskie       | 4,8                                                          | 14,6        | 31,2              | 106,3                                                                           | 104,3        | 124,7             |
| Zachodniopomorskie  | 5,0                                                          | 12,3        | 38,6              | 76,5                                                                            | 106,5        | 115,6             |
| Kujawsko-pomorskie  | 3,5                                                          | 11,2        | 29,8              | 48,6                                                                            | 107,4        | 125,3             |
| Pomorskie           | 3,9                                                          | 15,1        | 29,3              | 83,4                                                                            | 107,0        | 122,7             |
| Warmińsko-mazurskie | 5,1                                                          | 7,7         | 21,0              | 75,6                                                                            | 98,8         | 115,7             |
| Lubelskie           | 2,2                                                          | 8,2         | 21,7              | 86,9                                                                            | 107,9        | 122,9             |
| Podkarpackie        | 2,0                                                          | 10,7        | 23,7              | 93,1                                                                            | 101,5        | 119,7             |
| Podlaskie           | 5,3                                                          | 9,2         | 20,5              | 75,8                                                                            | 97,3         | 121,5             |
| Świętokrzyskie      | 1,4                                                          | 10,8        | 27,9              | 37,8                                                                            | 112,4        | 127,9             |
| Dolnośląskie        | 4,1                                                          | 11,8        | 33,9              | 78,0                                                                            | 101,7        | 122,3             |
| Opolskie            | 3,8                                                          | 11,5        | 24,8              | 150,1                                                                           | 105,3        | 118,3             |
| Łódzkie             | 3,3                                                          | 13,1        | 30,6              | 92,4                                                                            | 105,1        | 127,2             |
| Mazowieckie         | 3,6                                                          | 12,8        | 30,4              | 87,2                                                                            | 93,8         | 116,4             |
| Małopolskie         | 2,2                                                          | 16,3        | 27,8              | 94,4                                                                            | 105,0        | 126,9             |
| Śląskie             | 2,1                                                          | 17,1        | 37,4              | 82,8                                                                            | 101,4        | 118,2             |

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

województwach warmińsko-mazurskim i mazowieckim spadek liczby przedsiębiorstw w sektorze rolnym i przemysłowym nie spowodował znaczącego wzrostu liczby przedsiębiorstw w sektorze usług rynkowych (wzrost poniżej 17%). Jedynie w woj. podlaskim, mimo spadku liczby przedsiębiorstw w sektorach rolniczym i przemysłowym, w objętym analizą okresie, nastąpił wzrost ich liczby w sektorze usług rynkowych. Trzeba jednocześnie podkreślić, że pomimo wzrostu wskaźnik liczby przedsiębiorców w sektorze usług rynkowych na 1000 ludności w woj. podlaskim był w roku 2004 najniższy i wynosił 20,5.

#### 4. Podsumowanie

W latach 2000-2004 na obszarach wiejskich w Polsce dynamika wzrostu liczby przedsiębiorstw zatrudniających powyżej 10 pracowników była szybsza niż przedsiębiorstw mikro, jednak ich udział w ogólnej liczbie przedsiębiorstw był niewielki i wahał się w przedziale 1-2%. Ogólnej tendencji spadku liczby przedsiębiorstw sektora rolniczego towarzyszył wzrost ich liczby w sektorze usług i przemysłu (wyjątkiem są tu województwa północno-wschodniej Polski). Nie można jednak

stwierdzić jednoznacznie, że przesunięcie aktywności gospodarczej z sektora rolniczego do pozostałych sektorów ekonomicznych powinno być wspierane w skali krajowej. Niemniej jednak regionalnie jest to działanie zasadne. Redystrybucja środków na aktywizację gospodarczą obszarów wiejskich powinna zatem uwzględniać istniejące trendy aktywności gospodarczej w obrębie sektorów ekonomicznych i w większym stopniu wspierać powstawanie nowych miejsc pracy w przedsiębiorstwach już istniejących.

## Literatura

- Duczowska-Małysz K., *Rolnictwo – wieś – państwo*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998, s. 100-125.
- Kłodziński M., *Aktywizacja społeczno-gospodarcza gmin wiejskich w Polsce*, „Zagadnienia Doradztwa Rolniczego” 2004 nr 2/04 (38), s. 5-17.
- Kłodziński M., *Dywersyfikacja gospodarki wiejskiej*, [w:] *Uwarunkowania i kierunki przemian społeczno-gospodarczych na obszarach wiejskich*, red. A. Rosner, IRWiR PAN, Warszawa 2005, s. 29-40.
- Salomon J., *Badania infrastruktury usługowej wybranych gmin makroregionu południowo-wschodniego*, Zesz. Prob. Post. Nauk Rol., z. 445, 1997, s. 86-98.
- Wilkin J., *Podstawy strategii zintegrowanego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich w Polsce*, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2003.

## INDICES AND DIRECTIONS OF RURAL PEOPLE ECONOMIC ACTIVITY CHANGE IN RURAL AREAS

### Summary

The purpose of the research is to learn about the indices and directions of rural people economic activity change in rural areas. The resources were conducted in years 2000-2004. Statistics data of rural people enterprises number came from the Main Statisticall Office (GUS). The obtained results enabled to establish the rural people economic activity direction changes in rural areas in particular economic sectors (agriculture, industrial and market services).